

Research Article

***The Place of the Islamic Approach in the Criminal Policy of Child
Victimization***

Behrooz Jabari¹

Received: 2022/12/22

Accepted: 2023/03/20

Abstract

Criminal law shows that criminologists' research and criminal law issues have been focused more on elements such as crime, offender, and punishment, and less on the rights of victims in modern law. In a way, the victim, as one of the elements of the pre-criminal situation, was the focus of modern criminology, and the study of the relationship between the victim and the offender provided a suitable basis for the emergence of a new branch of criminology called victimology. This is while the rights of victims have existed for a long time and in all religious sects and, accordingly, governments formed throughout history, moral attacks on victims have been considered in a way that the most important goals of punishment have been to calm the mind and compensate the victims, although some believe that until the middle of the twentieth century; victims did not play a decisive and significant role and they can be called "forgotten persons". Fortunately, in the last few years, special attention has been paid to this issue, as is more evident in Iran, as an Islamic country, with the drafting of the Criminal Procedure Code in 1993. The existence of legal gaps soon made everyone, especially the legislator, realize the importance of the issue, so that a more comprehensive law could be passed. The news that was published in the media regarding the victimization of children and adolescents hurt public sentiments, and those who had these sentiments made very serious demands in the areas of approving a bill that came to the fore in 2010 with the approval of the Law on the Protection of Children and Adolescents. The purpose of this article is to examine the Islamic approach to supporting victims in the Law on the Protection of Children and Adolescents approved in 2010.

Keywords: *Islam, judicial protection, victimization and children and adolescents.*

¹ - M.Sc in Commercial Company Law, Tehran University of Judicial Sciences and Administrative Services. (corresponding author)

مقاله پژوهشی

جایگاه رویکرد اسلامی در سیاست جنایی بزه‌دیدگی اطفال

بهرز جباری²

چکیده

حقوق کیفری حکایت از آن دارد که پژوهش‌های جرم‌شناسان و مسائل حقوق جزا بیشتر بر عناصری همچون جرم، مجرم و مجازات متمرکز بوده است و کمتر به معقوله حقوق بزه‌دیدگان در حقوق نو پرداخته شده است. بصورتی که بزه‌دیده به عنوان یکی از عناصر وضعیت ماقبل جنایی، در کانون توجه جرم‌شناسی نوین قرار گرفت و مطالعه روابط بین بزه‌دیده و بزه‌کار، زمینه مناسبی برای پیدایش شاخه جدیدی در جرم‌شناسی به نام بزه‌دیده‌شناسی فراهم آورد. این در حالی است که حقوق بزه‌دیدگان از دیر باز وجود داشته و در تمام مذاهب دینی و به تبع آن حکومت‌های تشکیل شده در طول تاریخ حمات‌های اخلاقی از بزه‌دیدگان مورد توجه بوده است بصورتی که مهمترین اهداف مجازات آرامش خاطر و جبران خسارات بزه‌دیده بوده است. هرچند که عده‌ای اعتقاد دارند که تا میانه‌ی سده‌ی بیستم؛ بزه‌دیدگان نقش تعیین‌کننده و درخور توجهی نداشتند و می‌توان آنان را «شخص فراموش‌شده» نامید. خوشبختانه در چند سال اخیر به این امر توجه ویژه‌ای شده بصورتی که در کشور ایران بعنوان یک کشور اسلامی با تدوین قانون ایین دادرسی کیفری در سال 1392 این توجه بیشتر مشهود است. وجود خلاهای قانونی خیلی زود همگان بالاخص قانون‌گذار را متوجه اهمیت موضوع کرد تا قانونی جامع‌تر را به تصویب برساند اخباری که در رسانه‌ها در زمینه‌ی بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان منتشر میشد احساسات عمومی را جریحه دار میکرد و صاحبان همین احساسات مطالبه‌ی بسیار جدی در زمینه‌های تصویب لایحه‌ای را داشتند که در سال 1399 با تصویب قانون حمایت از اطفال و نوجوانان به منصفه ظهور رسید هدف از این مقاله بررسی رویکرد حمایتی اسلامی از بزه‌دیدگان در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب 1399 می باشد.

واژگان کلیدی: اسلام، حمایت قضایی، بزه‌دیدگی و اطفال و نوجوانان.

² - کارشناسی ارشد حقوق شرکت‌های تجاری، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری تهران، (نویسنده مسئول)

اطفال و نوجوانان طیف وسیعی از افراد جامعه را تشکیل می‌دهند و به لحاظ وجود پاره ای از حساسیت ها از سوی اکثریت افراد جامعه لازم است این گروه تحت حمایت‌های ویژه ای قرار بگیرند. در سیاست جنایی اکثر کشورها نسبت به پیشگیری از بزه دیده یا بزه‌کار شدن اطفال و نوجوانان، مقررات متنوع و مناسبی وجود دارد. در سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران علی رغم وجود مقررات پراکنده در زمینه ی حمایت از اطفال و نوجوانان در سال ۱۳۸۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان در قالب ۹ ماده به تصویب رسید. این قانون هر چند به صورت تخصصی به حمایت از اطفال و نوجوانان پرداخته بود اما دارای نواقص بسیار جدی بود که پاسخ گوی چالش‌های موجود در زمینه ی حمایت از اطفال و نوجوانان بزه دیده یا در معرض بزه دیدگی نبود. حمایت از اطفال و نوجوان در این زمینه باید بیشترین که در مورد مرتکبین و قربانیان جرایم با کاهش سن روبرو هستیم و از اطفال و نوجوان در این زمینه باید بیشترین حمایت‌ها را داشته باشند بزه دیدگی یا بزه کاری طفل و نوجوان در دوران بزرگسالی او موثر است. آمارهای بزه‌کاری نشان می‌دهند که ارتکاب رفتارهای غیرقانونی در سنین بلوغ امری فراگیر است و این رفتار غیر قانونی که می‌تواند ناشی از بزه دیدگی باشد در بزرگسالی در قالب مجرمیت نمود پیدا کند. میزان وقوع جرایم بر حسب سن جوان تر شده و بزه‌کاری و جرم از جوانان به نوجوانان به شدت در حال گسترش است. از طرفی اسلام به عنوان دین جامع که ریشه در فطرت آدمی دارد و به منظور پاسخ‌گویی به نیازهای اساسی بشر نازل شده است، حمایت از بزه‌دیدگان را در ابعاد وسیع سرلوحه سیاست کیفری خود قرار داده و پدیده‌هایی همچون جرم، مجرم، مجازات و بزه‌دیده را در ارتباط با هم و با سایر مقررات این دین و سیاست جنایی لحاظ نموده است. مجموعه مقررات و احکام کیفری اسلام، مانند سایر اجزای این مجموعه بر اساس جهان‌بینی واقعی و به ویژه انسان‌شناسی مبتنی است؛ چه اینکه واضع احکام و آموزه‌های اسلامی خالق تمام هستی و از جمله انسان است و بر همه زوایای وجودی او احاطه دارد و برای تنظیم و سامان‌دهی حیات بشر، حفظ نظم عمومی و تحقق عدالت در حیات اجتماعی، مقررات جامع را وضع و ضمانت‌های اجرایی آن را بیان نموده است. بدون تردید، یکی از اساسی‌ترین حقوق افراد حق حیات و زندگی است که نظام کیفری اسلام راه‌کارهای بنیادین را برای حفظ و حراست از آن ارائه داده است. تبیین سیاست کیفری اسلام در جهت حمایت از این حق مهم، مستلزم بیان سیاست جنایی اسلام و نیز اصول راهبردی است که اسلام به منظور تأمین امنیت، حفظ حق حیات و جبران خسارت بزه‌دیده مقرر داشته است (۱) از افزایش نقش و جایگاه بزه دیده در فرایند کیفری به عنوان یکی از نتایج ظهور و گسترش بزه دیده‌شناسی حمایتی یاد می‌شود. مطالعه جلوه‌های حضور بزه دیده در فرایند کیفری نظام‌های مختلف نشان می‌دهد که میزان تأثیر اندیشه‌های حمایت از بزه دیده بر نظام‌های کیفری متفاوت بوده است. به گونه ای که نظام‌های کیفری که ریشه در نظام حقوقی رومی-ژرمنی دارند، مانند آلمان و فرانسه، نقش بزه دیده در شروع و پیگیری تعقیب دعوای کیفری بیش تر از نظام‌های کیفری است که منبعت از حقوق کامن لا هستند. با این حال در نظام‌های کیفری کامن لا نقش بزه دیده در مرحله صدور حکم بیش تر از نظام‌های کیفری رومی - ژرمنی است. (۲) عدالت ترمیمی، آموزه ای نوین در عرصه عدالت قضایی است مبنای حمایت از بزه‌دیده با توجه به اینکه بزه‌دیده در مبحث بزه‌دیده‌شناسی علمی در تحقق بسیاری از جرایم نقش داشته و مقصر است، حمایت هم دارای توجیه شرعی و هم قانونی است حمایت از بزه‌دیدگان، مبانی مختلفی دارد که باتوجه به عنوان مقاله به برخی از آنها اشاره می‌گردد. اساس و هدف این مقاله بررسی حمایت‌های کیفری از بزه‌دیدگان در مذاهب دینی است و بارزترین آموزه‌های دینی بر پایه حمایت و هم نوع دوستی می باشد درون مایه اصلی این آموزه، گسترش صلح و سازش، ترمیم روابط انسانی و اجتماعی از هم گسیخته، تقویت همبستگی اجتماعی، جبران و ترمیم خسارت‌های ناشی از جرم، توجه به نیازهای ویژه بزه دیده، درمان و بازپروری بزه کاران و مشارکت دادن همه سهام داران (بزه دیده، بزه کار، خانواده، جامعه محلی، دولت و ...) در تعیین مناسب ترین پاسخ به بزه ارتكابی است. از جلوه‌های بارز این آموزه صلح گستر می‌توان به میانجی‌گری کیفری، نشست‌های خانوادگی، حلقه‌های صدور حکم

و تعیین کیفر، نشست های گروهی بزه دیدگان و بزه کاران، و ... اشاره نمود که به صورت های گوناگون به کار بسته می شوند. که همگی با هدف حمایت از بزه دیده تشکیل میگردند اگرچه این برنامه ها در آغاز به منظور پاسخ دهی به جرم های خُرد یا جرم های ارتكابی کودکان و نوجوانان به کار می رفت، ولی امروزه از این برنامه ها که تحت عنوان برنامه های عدالت ترمیمی از آن نام برده می شود برای همه جرایم استفاده می گردد.

مفهوم بزه دیده

اصطلاح بزه دیده در انگلیسی، واژه «Victim» قربانی به همین معنا به کار رفته است. این مفهوم، در عالم حقوق کیفری و کتاب های حقوقی، تعریف های متفاوتی را داراست، اما در مجموع می توان آنها را به تعریف موسع و مضیق دسته بندی کرد. در رویکرد اول، بیشتر به ورود ضرر و خسارت به دیگری توجه شده است تا به منشأ ایراد ضرر و علل و عوامل جرم. مطابق این دیدگاه، بزه دیده کسی است که یک خسارت قطعی، آسیبی بر تمامیت شخص او وارد کرده است، به گونه ای که بیشتر افراد جامعه به آن اذعان دارند. (3) در تعریف مضیق، بعکس تعریف موسع، خاستگاه آسیب جرم و منشأ ایراد خسارت کانون توجه است. از یک منظر، بزه دیدگان رفتارهای مجرمانه را می توان به دو دسته ذیل تقسیم بندی نمود: 1- بزه دیده عادی؛ شامل کلیه اشخاصی می شود که در پی فعل یا ترک فعل های ناقض قوانین کیفری دچار آسیب اعم از جسمی، روانی، درد و رنج عاطفی، اقتصادی و غیره شده اند. این مفهوم از بزه دیده، دربرگیرنده بزه دیده خاص نیز هست. 2- بزه دیده آسیب پذیر یا خاص؛ این اصطلاح یادآور عنوانی مشابه ی «بزه دیده بی گناه» است.

سیاست جنایی اسلام بر حمایت از بزه دیدگان

سیاست جنایی اسلام به مجموعه اقدامات کیفری اطلاق می شود که اسلام برای ایجاد عدالت کیفری و تضمین حقوق مادی و معنوی افراد جامعه و جلوگیری از ظلم اتخاذ کرده است. (5) به تعبیر دیگر، سیاست جنایی اسلام، عبارت است از راه کارهای کلی که اسلام برای اجرای قوانین کیفری و عملی شدن آن در نظر گرفته است؛ مانند دستگاه قضایی و مجموعه های وابسته به آن، بیت المال، عاقله و امور حسبه. (6) بنابراین، مراد از حمایت های اخلاقی انسانی از بزه دیده، خطوط کلی موازین و معیارهای عمومی هدف داری است که با استفاده از منابع اصلی (کتاب و سنت) استخراج شده اند. بر این اساس، می توان به سامان دهی و ساختار عدالت کیفری، که یکی از مصادیق بارز آن حمایت از قربانیان جرم است، پرداخت. حمایت از بزه دیدگان و تسکین ناملایمات روحی آنان، از مبانی ارزشی، و اخلاقی انسانی و اجتماعی و... برخوردار است و این گونه حمایت ها موجب می شود که بزه دیده اقتدار و شخصیت خویش را بازیافته و از افسردگی اجتماعی و قربانی شدن مجدد رهایی یابد و در یک کلام، به وضعیت ماقبل جنایی برگشته و دست به انتقام های فردی و واکنش های خصمانه نزند. (7) حمایت از بزه دیدگان و تأمین خسارت های آنان، در حکومت نبوی و احادیث شریفی که از ناحیه معصومان علیهم السلام وارد شده، نیز از جایگاه خاصی برخوردار است، به گونه ای که در کتب روایی باب ویژه ای تحت عنوان «باب نصر الضعفاء و المظلومین» (8) بدان اختصاص داده شده است. حمایت هایی که از اقشار آسیب پذیر جامعه در صدر اسلام به عمل می آمد اختصاص به یک جنبه نداشت، بلکه ابعاد وسیع از حقوق و نیازهای آنان را فرامی گرفت؛ از حمایت های قضایی و تقنینی گرفته تا حمایت های مالی و روانی؛ مانند اختصاص دادن مقداری از بیت المال برای پیران. امیرمؤمنان علیه السلام پیرمرد از کار افتاده ای را دید که از مردم کمک می خواست، حضرت پرسید: او کیست؟ گفتند: فردی نصرانی است. حضرت فرمود: از او کار کشیدید تا پیر و عاجز شد و اکنون او را محروم می کنید؟ از بیت المال به او کمک کنید (9)

مبنا در اصطلاح حقوق دانان عبارت است از اصل یا قاعده کلی که نظام حقوقی مبتنی بر آن باشد و مقررات حقوقی بر اساس آن وضع گردد. به اصول و قواعدی که در حقوق می‌تواند چنین نقشی داشته باشد و معیارهای کلی دیگر نیز بر آن مبتنی باشد، در اصطلاح، مبانی حقوق گفته می‌شود. (10) پیش از پرداختن به حقوق بزه‌دیدگان و کیفیت حمایت آن، طرح این سؤال ضروری است که اساسا مبناي طرح حمایت از بزه‌دیده چیست و بر اساس چه اصل یا اصولی استوار است با توجه به اینکه بزه‌دیده در مبحث بزه‌دیده‌شناسی علمی در تحقق بسیاری از جرایم نقش داشته و مقصر است، حمایت از وی چه توجیه شرعی و قانونی دارد طراحان حمایت از بزه‌دیدگان، مبانی را در این زمینه یادآور شده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌گردد (11)

مبانی عقیدتی حمایت از بزه‌دیدگان

حمایت از قربانیان جرم و کمک به آنان، باید بخشی از ارزشهای اساسی جامعه محسوب شود. تعهدات هر جامعه نسبت به بزه‌دیدگان باید از نظر اعتقادی، در اعماق نظام کلی آن جامعه ریشه بگستراند. از این رو، ایجاد منابع قانونی که حقوق بزه‌دیدگان از آنها سیراب شود، اهمیتی به سزا دارد (12) به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین مبانی طرح حمایت از بزه‌دیدگان، گذشته از اصول و مبانی دیگر، مبناي فلسفی و ایدئولوژیک است؛ زیرا حمایت از مظلوم و دفاع از بزه‌دیده‌ای که مورد تعدی قرار گرفته است، در همه مکاتب الهی، به ویژه اسلام، جایگاه ویژه داشته و اصولاً بنیان حقوق جزا را تشکیل می‌دهد. از منظر اندیشه بنیادین اسلام، حمایت از بزه‌دیده، خواه در قالب حمایت‌های قانونی و قضایی و خواه در ضمن حمایت‌های مادی و معنوی باشد، از اساسی‌ترین تکلیف شرعی است که رستگاری و خشنودی خداوند را فراهم می‌آورد.

-مبانی مذهبی حمایت از بزه‌دیدگان

قرآن کریم در آیات متعددی به حمایت از بزه‌دیدگان فرامی‌خولند؛ برای نمونه می‌فرماید: «چرا در راه خدا و در راه مردان و زنان و کودکانی که به دست ستمگران تضعیف شده‌اند پیکار نمی‌کنید؟ همان افراد ستم‌دیده‌ای که می‌گویند: خدایا ما را از این شهر (مکه) که ستمگرند، بیرون بر و برای ما از طرف خود سرپرست قرار بده و از طرف خود برای ما یار و یآوری تعیین فرما.» (13)

در اندیشه حقوقی اسلام، حمایت از بزه‌دیدگان اختصاص به مسلمانها ندارد، بلکه هر شهروندی که در قلمرو حکومت اسلامی زندگی میکند، باید از جان، مال و ناموس او حراست شود. بر اساس همین مبناست هنگامیکه علی (ع) شنید که لشکریان معاویه در شهر انبار، خلخال را از پای زن یهودی که در پناه اسلام بود، درآورده است، فرمود: اگر برای این حادثه تلخ، مسلمانی از روی تأسف بمیرد، ملامت نخواهد شد و از نظر من سزاوار است (14) حمایت از بزه‌دیدگان و تأمین خسارت‌های آنان، در حکومت نبوی و احادیث شریفی که از ناحیه معصومان علیهم‌السلام وارد شده، نیز از جایگاه خاصی برخوردار است، به گونه‌ای که در کتب روایی باب ویژه‌ای تحت عنوان «باب نصر الضعفاء و المظلومین» (15) بدان اختصاص داده شده است. حمایت‌هایی که از اقشار آسیب‌پذیر جامعه در صدر اسلام به عمل می‌آمد اختصاص به یک جنبه نداشت، بلکه ابعاد وسیع از حقوق و نیازهای آنان را فرامی‌گرفت؛ از حمایت‌های قضایی و تقنینی گرفته تا حمایت‌های مالی و روانی؛ مانند اختصاص دادن مقداری از بیت‌المال برای پیران. امیرمؤمنان علیه‌السلام پیرمرد از کارافتاده‌ای را دید که از مردم کمک می‌خواست، حضرت پرسید: او کیست؟ گفتند: فردی نصرانی است. حضرت فرمود: از او کار کشیدید تا پیر و عاجز شد و اکنون او را محروم می‌کنید؟ از بیت‌المال به او کمک کنید. (16) مثلاً در قتل عمد در حمایت از بزه‌دیدگان نظام حقوقی اسلام به دلیل اهمیتی که برای حیات بشر، حفظ نظم اجتماعی و تأمین امنیت جامعه قایل است، در مواردی که مجرم با اراده و آگاهی، حیات شخص را

مورد هدف قرار داده و او را از هستی ساقط می‌نماید، قصاص را به عنوان یک مجازات بازدارنده و حمایت از بزه‌دیده تجویز نموده است. در این زمینه، آیات فراوانی نازل شده‌اند که در ذیل، به برخی از آنها اشاره می‌شود:

«وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»؛ (17) هیچ کس را مکشید که خدا آن را حرام کرده، مگر به حق، که خداوند شما را به انجام آن سفارش نموده است. باشد که تفکر کنید.

«وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا»؛ (18) کسی را که خداوند خونش را حرام شمرده نکشید جز به حق و آن کس که مظلوم کشته شد، برای ولی او سلطه قرار دادیم، سپس نباید در قتل زیاده‌روی کند؛ چراکه مورد حمایت است.

در فرازی دیگر، فلسفه قصاص را تضمین حیات جامعه انسانی دانسته می‌فرماید: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»؛ (19) و برای شما در قصاص حیات و زندگی است ای صاحبان خرد، تا شما تقوا پیشه کنید... در تفسیر آیه مزبور، مجاهد و قتاده و بیشتر اهل سنت می‌گویند: «منظور این است که زندگی شما در ایجاب "قصاص" است؛ زیرا هر کس که قصد کشتن دیگری را بکند همین قدر که متذکر قصاص شود از قصد خود منصرف گردد و همین امر موجب تأمین زندگی افراد اجتماع می‌شود.»

از مجموع آیاتی که در مورد قصاص نازل شده‌اند، احترام خون انسان‌ها (حق حیات)، حرمت شدید قتل و حمایت بنیادین از آن به خوبی استفاده می‌شود تا آنجا که کشتن یک انسان را همانند کشتن همه انسان‌ها شمرده، می‌فرماید: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»؛ هر کس انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در روی زمین بکشد، چنان است که گویی همه انسان‌ها را کشته؛ و هر کس، انسانی را از مرگ رهایی بخشد، چنان است که گویی همه مردم را زنده کرده است. از دیگر حمایت‌های اخلاقی انسانی اسلام از بزه‌دیدگان میتوان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف. تأمین خسارت بزه‌دیده از بیت‌المال

ب: مسئولیت بیت‌المال در قبال بزه‌دیدگان اشاره می‌کنیم بدین شرح که:

در روایت صحیح ابوبصیر از امام صادق علیه‌السلام چنین آمده است: «اگر جسد شخصی در بیابان یافت شود، دیه او از بیت‌المال پرداخت می‌شود. همانا امیرالمؤمنین علیه‌السلام همیشه می‌فرمود: خون مسلمان هدر نمی‌رود.» روایت صحیح دیگری را ابوبصیر از امام صادق علیه‌السلام، با مضمونی کاملاً مشابه نقل کرده است، با این تفاوت که به جای عبارت «لا یبطل دم امریء مسلم» عبارت «لا یطل دم امریء مسلم» آمده که البته معنای هر دو عبارت یکی است. (20) در روایتی که سکونی از امام صادق علیه‌السلام نقل می‌کند آمده است که حضرت علی علیه‌السلام فرمود: «در هایشات دیه و قصاص ثابت نیست.» امام صادق علیه‌السلام در حدیث دیگری فرمود: «حضرت علی علیه‌السلام دیه (چنین شخصی) را از بیت‌المال پرداختند.» مرحوم کلینی و فقهای دیگر، «هایشات» را فتنه‌هایی دانسته‌اند که در شب یا روز واقع شده و شخصی در اثر آن کشته یا مجروح می‌شود، در حالی که قاتل یا جراح معلوم نیست. اصولاً شخصی که در جریان ناآرامی‌ها به قتل می‌رسد، از مصادیق «المقتول لایدری من قتله» شمرده می‌شود و پرداخت دیه او بر عهده بیت‌المال است. (21) ابوبصیر روایت می‌کند: «از امام صادق علیه‌السلام در مورد شخصی که مرتکب قتل عمد شده و پس از آن اقدام به فرار نموده بود، پرسیدم: در صورتی که به قاتل دسترسی نباشد چه باید کرد؟ امام فرمود: «اگر قاتل مالی دارد، دیه مقتول از اموال او گرفته می‌شود، وگرنه از بستگان او با رعایت‌الاقرب فالاقرب؛ و اگر قاتل بستگانی نداشت، دیه مقتول را امام می‌پردازد. پس به درستی که خون مسلمان نباید هدر رود.» همچنین در روایت ابی‌الورد آمده است: به امام باقر یا امام صادق علیهم‌السلام عرض کردم: شخص مجنونی، به شخص دیگری با شمشیر حمله‌ور می‌شود. آن شخص شمشیر را از مجنون می‌گیرد و با ضربه‌ای او را به قتل می‌رساند. امام فرمود: «قاتل نه قصاص می‌شود و نه دیه می‌پردازد، بلکه دیه مقتول را امام می‌پردازد و خون (مجنون مقتول) هدر نمی‌رود.»

و همچنین است در جنون قاتل و اشتباه قاتل که اسلام با در نظر گرفتن اخلاقیات به حمایت از بزه‌دیده پرداخته است (22)

در مورد حمایت کردن دولت و بیت المال از بزه دیده دو حدیث از امام صادق (ع) و امام باقر (ع) با شرح زیر وجود دارد:

640

از امام صادق (ع) در باره حکم مردی سؤال کردند که مردی را عمداً به قتل رسانده و سپس فرار کرده است و به او دسترس نیست. حضرت (ع) فرمودند: اگر مال دارد دیه کامل از آن گرفته می شود و گر نه از خویشاوندانش به نحو الاقرب فالاقرب گرفته می شود. اگر خویشاوندی ندارد، امام آن را می پردازد، زیرا خون مسلمان باطل نم ی‌شود. (23) همچنین از امام باقر (ع) در باره حکم نابینایی که چشم بینایی را از حقه در آورده است پرسیدند. حضرت فرمود: عمد نابینا مانند خطاست. در این مورد دیه چشم در مال نابینا لازم است، اگر مالی ندارد دیه بر امام لازم است و حق مسلمان باطل نمیشود.

حمایت های مالی از بزه‌دیدگان در اسلام

یکی از برجسته‌ترین گونه‌های حمایت از بزه‌دیدگان و کمک‌رسانی به آنان، حمایت مالی است که از آن معمولاً در اسلام به «جبران خسارت و پرداخت غرامت» یاد می‌شود. این نوع حمایت ممکن است به دلیل آسیب ناشی از جرم به دارایی‌های بزه‌دیده از طریق سرقت، خیانت در امانت، کلاهبرداری و مانند آن، یا در پی آسیب‌های بدنی یا روانی وارد بر او در قالب ضرب و جرح ضرورت پیدا کند.

تامین امنیت برای بزه‌دیدگان

یکی از حقوق اساسی بزه‌دیدگان تأمین امنیت آنان در فرایند رسیدگی جنایی است. از این‌رو، باید راه‌کاری برای کاهش گرفتاری‌ها و دردهای بزه‌دیدگان، حمایت از زندگی خصوصی آنان هنگام ضرورت، و تضمین امنیت خود و خانواده‌شان و گواهان آنان در برابر تهدید و انتقام اندیشید. چاره‌اندیشی درباره این تدبیر یکی دیگر از حمایت‌هایی است که باید در هنگام وضع قانون لحاظ گردد. حق امنیت به معنای عام آن، که شامل امنیت جانی، عرضی و مالی و نیز سیاسی و اجتماعی و همچنین امنیت روانی فرد و جامعه است، به عنوان مهم‌ترین حق پس از حق حیات برشمرده شده است. در حقیقت، امنیت به عنوان هدف انسانی در حکم نخستین مؤلفه سعادت در کنار آسایش است. اهمیت امنیت برای یک جامعه در آموزه‌های دینی به حدی است که نخستین تقاضای حضرت ابراهیم علیه‌السلام از خداوند برای شهر مکه امنیت است: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» (24) به یاد آورید زمانی را که ابراهیم گفت: پروردگارا این شهر (مکه) را شهر امنی قرار ده و من و فرزندانم را از پرستش بت‌ها دور نگاه دار. این نشان می‌دهد که نعمت امنیت نخستین شرط برای زندگی انسان و سکونت در یک منطقه، و برای هرگونه عمران و آبادی و پیشرفت و ترقی است. اگر جایی امن نباشد قابل سکونت نیست، هرچند تمام نعمت‌های دنیا در آن جمع باشد. اصولاً هر شهر و دیار و کشوری که فاقد نعمت امنیت باشد همه نعمت‌ها را از دست خواهد داد. اگر امنیت نباشد زمینه برای ارتکاب جرم و رشد جانیان فراهم شده و آمار بزه‌دیدگی افزایش می‌یابد؛ چراکه بزه‌دیدگان به دلیل آسیب‌های احتمالی جرئت رویارویی با بزه‌کاران و اظهار شکایت به مراجع قضایی را از دست می‌دهند و بدین‌سان، زمینه برای گسترش جرایم و وقوع بزه‌دیدگی فراهم می‌گردد.

قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹

هر کودکی که در معرض خطر قرار دارد حمایت خاصی را می‌طلبد که با کودک در معرض خطر دیگر متفاوت است. مجموعه تدابیر اجتماعی مبتنی بر شناسایی عوامل خطر و تقویت عوامل حمایتی متناسب با وضعیت، حاکم پیشگیری رشد مدار نام دارد که در آن نقش خانواده محوری است و اقدامات حمایتی با توجه به نوع خانواده ای که

کودک در آن رشد یافته معمول می‌گردد گاه ایجاد وضعیت مخاطره آمیز، ناشی از اقدامات ارادی ولل‌دین نظیر آسیب‌های جسمی خفیف است که در این صورت ارائه آموزش‌های تربیتی به والدین اجتناب ناپذیر است و گاه شدت آسیب‌ها به گونه ای است که علاوه بر الزام به آموزش ضمانت اجرای کیفری نیز وجود دارد گاهی اوقات نیز وضعیت مخاطره آمیز ناشی از شرایطی نظیر فقر است که والدین از رفع آن ناتوان اند؛ لذا توانمندسازی اقتصادی راهگشا خواهد بود. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ که افق‌های جدیدی در زمینه حقوق کودکان گشوده است به خوبی جلوه‌های عوامل مخاطره آمیز را مشخص نموده و راهکارهای حمایتی را که باید از کودکان در معرض خطر به عمل آید برشمرد است این قانون نسبت به قانون مرتبط پیش از آن قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب (۱۳۸۱) کودکان را در شرایط حمایتی مناسب تری قرار داده است. این قانون ضمن اینکه برای نخستین بار مصادیق کودکان در معرض خطر را شناسایی و اعلام نموده است، حمایت‌های بیشتری را نیز از این کودکان به عمل آورده و تکالیفی را بر عهده اشخاص حقیقی و حقوقی قرار داده است که با قانون پیش از آن قابل قیاس نیست؛ به گونه ای که اختصاص ۵۰ ماده قانونی مفصل در ارتباط با کودکان در قانون اخیر نسبت به ۹ ماده مختصری که در قانون سابق آمده بود بیانگر این امر است.

– رویکرد حمایتی بر طفل در معرض خطر

وضعیت مخاطره آمیز در ماده ۳ قانون حمایت دیده میشود و طفل یا نوجوان در معرض خطر را تعریف کرده است و مصادیق آن را برشمرد است به این معنی که کودکی که در معرض خطر جسمی، روانی و اجتماعی و... قرار گیرد با عنوان وضعیت مخاطره آمیز تعریف میشود و دستگاه‌های مختلف نیز در این خصوص وظایفی دارند برای مثال زندانی شدن والدین یکی از وضعیت‌های مخاطره آمیز برای کودکان است که در این امر وظیفه بر عهده سازمان زندانها است به این صورت که اگر کسی فرزندی دارد که با زندان افتادن آن، والد کودک بدون سرپرست میشود در این شرایط باید اطلاع داده شود تا از کودک وی حمایت صورت بگیرد مورد دیگر اعتیاد است مورد بعد خشونت اعضای خانواده نسبت به کودک و یا نسبت به یکدیگر است در صورتی که این گونه تصور شود که این خشونت در فضای خانواده برای کودک آسیب زا است تلاش میشود تا اقداماتی صورت بگیرد.

از بعد قضایی باید به ساختارها توجه کرد تمامی دستگاه‌های دخیل در این حوزه باید همکاری لازم را داشته و برای این منظور تشکیلاتی را ایجاد و شرح وظایفی برای آنها در نظر گرفته شود. در این قانون از سازمان قضایی بهزیستی، انتظامی سازمان زندانها وزارت کشور اداره ثبت احوال وزارت تعاون وزارت بهداشت و صدا و سیما توجه شده است در بحث قضایی ذکر شده که قوه قضاییه موظف است دفتر حمایت از کودکان و نوجوانان را در دادگستری‌های هر استان ایجاد کند همچنین در ماده ۵ آمده در دادسراها باید ساختار و تشکیلاتی ایجاد شود که متولی اجرای این قانون و مباحث مربوط به حمایت از کودکان است در ماده ۲۸ و ۲۹ به ساختارهای قضایی توجه شده و تلاش گردیده برای کودکان شعب خاصی در نظر گرفته شود. یکی از مباحثی که در این قانون به طور خاص توجه شده توسعه اختیارات دادستان‌ها است که می‌توانند دخالت مستقیم (۲۵) کنند وقتی کودک در معرض خطر است به دستگاه‌های اجرایی اجازه داده شده تا مداخله کنند به این صورت که در ماده ۳۳ هرگاه خطر شدید و قریب الوقوع طفل و یا نوجوان را تهدید کند مددکاران اجتماعی بهزیستی یا ضابطان دادگستری و یا واحد حمایت دادگستری اجازه دخالت دارند. همچنین یکی از بحث‌هایی که مطرح شده مساله جرم انگاری است. برای مثال تحریک به خودکشی تحریک به فرار از خانه و... که منجر به صدمه به کودکان می‌شود با عنوان جرم انگاری نگریسته شده و سعی شده در این موارد با خاطیان برخورد شود همچنین در بحث‌های شکلی و آیین دادرسی هم برای رسیدگی به پرونده‌هایی که قربانی آن کودکان است مواردی دیده شده که از جمله آنها تشکیل پرونده شخصیت است. به این صورت که میتوان برای قربانیان جرائم پرونده شخصیت تشکیل داد.

در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان لفظ خانواده به کرات مورد استفاده قرار گرفته است و حسب کاربرد آن در متن قانون مورد توجه قرار گرفته است در هیچ یک از اسناد بین الملل خانواده تعریف نشده است. علت این است که خانواده به دلیل ماهیت، ویژه گستردگی و محدودیتهای خاص تعریف دشواری دارد. می توان خانواده را این گونه شناخت که گروهی متشکل از ۲ یا چند نفر که به لحاظ حقوقی و پیوند توجه قرار داده استو همچنین کم توانی جسمانی و روانی کودکان زیر 18 سال یا اختلال هویت جنسیتی نیز در این قانون مورد توجه قرار داده است نبودن نقش مددکاری اجتماعی در اجرای قانون از ابتدا تا کیفردهی بوده که تمامی این ضعف ها در قانون جدید در حد قابل ملاحظه ای مرتفع شده است.

نتیجه گیری

حمایت از بزه دیدگان و تسکین ناملايمات روحی آنان، از مبانی ارزشی، اجتماعی و... برخوردار است و این گونه حمایت ها موجب می شود که بزه دیده اقتدار و شخصیت خویش را بازیافته و از افسردگی اجتماعی و قربانی شدن مجدد رهایی یابد و در یک کلام، به وضعیت ماقبل جنایی برگشته و دست به انتقام های فردی و واکنش های خصمانه نزند بزه دیده در نظام دادرسی اسلام و حقوق بین الملل از جایگاه های متفاوت و گاه یکسان برخوردار است. حقوق در نظر گرفته برای بزه دیده متفاوت است که این حقوق جایگاه بزه دیده را در این دو نظام نشان میدهد جایگاهی که در یک نظام والاتر از دیگری است. اسلام به بزه دیده به عنوان مظلوم نگاه کرده و احقاق حقوق مظلوم را یکی از اهداف الهی بیان می کند و برای جبران این حقوق دو دنیا برقرار کرده به خاطر این که بعضی از حقوق بزه دیده را در این دنیا و با توجه به پاداش ها و مجازات دنیوی نمی توان جبران کرد. اسلام مظلومین را وارثان نهایی و بر حق زمین می خواند ولی در حقوق بین الملل تنها به یک بعد آن توجه شده و میتوان گفت حقوق بین الملل کامل نیست و نمیتواند همه ی حقوق از دست رفته بزه دیده را جبران کند ولی در حقوق اسلام اجرای عدالت و جبران حقوق بزه دیده وعده ای الهی است. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان گامی موثر در زمینه ی حمایت از یک قشر آسیب پذیر قلمداد می. شود. اطفال و نوجوانان به لحاظ وضعیت خاص جسمی و روحی بسیار حساس می باشند و بیش ترین صدمه را از جرایم، نسبت به سایر قربانیان جرایم می بینند در قانون جدید وضعیت مخاطره آمیز طفل یا نوجوان در قالب مصادیقی فراگیر مورد توجه قرار گرفته است و اشخاص مربوطه را به انجام تکالیفی موظف کرده است الزامی کردن تحصیل تا پایان دوره دوم مقطع متوسطه، منجر به حضور اطفال و نوجوانان در مدارس تا اخذ مدرک دیپلم میشود و نوجوانان میتوانند در صورت ضعف در رشته های نظری و ترک تحصیل، با اتخاذ تدابیر مناسب و حضور مجدد در مدارس از دروس مهارتی هنرستان ها بهره ببرند. در قانون جدید هرگاه کسانی که وظیفه ی مراقبت و محافظت از اطفال و نوجوانان را بر عهده دارند، در وظایف خود کوتاهی کنند و این کوتاهی منتج به آسیب شود علاوه بر پرداخت دیه به مجازات تعزیری نیز محکوم میشوند بنابراین برخلاف سابق که این امر بیشتر رویکردی مبتنی بر مسئولیت مدنی (و احیاناً انضباطی) داشت، امروزه دارای جلوه هایی از مسئولیت کیفری نیز می باشد. هم چنین در قانون جدید فقط تکلیف به گزارش موارد کودک آزاری وجود ندارد بلکه تحت شرایطی هرگاه احتمال وقوع خطری در مورد طفل یا نوجوان وجود داشته باشد افراد شناسایی شده در قانون ضمن انجام اقدامات اولیه باید به مراجع ذیصلاح گزارشهای مربوطه را ارائه نمایند در قانون بین دستگاه هایی که به نوعی با اطفال و نوجوانان در ارتباط هستند تکالیفی مقرر شده است و دفتر حمایت از اطفال و نوجوانان نیز ایجاد هماهنگی بین دستگاه ها را برعهده گرفته است حل مشکلات مربوط به اطفال فاقد مدارک هویتی نیز از جمله نقاط مثبت این قانون است اطفال یا نوجوانان فاقد مدارک هویتی اعم از ایرانی یا غیرایرانی در زمینه ی دریافت بسیاری از خدمات دچار محدودیتهایی هستند که محدودیت در تحصیل مهم ترین آن است. اما الزم است این قانون که فرصتهای بسیار مناسبی در زمینه ی حمایت از اطفال و نوجوانان ایجاد کرده است و به نحو مطلوب اجرا شود صرف تصویب قانون گره گشا نیست و

فقط با اجرای مفاد آن باید به کاهش مشکلات اطفال و نوجوانان امیدوار بود هم چنین الزم است این قانون که تکالیفی جدید را برای پاره ای از افراد ایجاد کرده است به نحو مطلوب آموزش داده شود تا با ایجاد آگاهی در هر یک از افراد موضوع قانون، اطفال و نوجوانان این مرزوبوم به هر آنچه که استحقاق آن را دارند برسند.

قانونگذار ایران با دیدگاه حمایتی که برگرفته از حقوق گرانقدر اسلام است سعی کرده توجه ویژه ای به حقوق بزه دیده داشته باشد که در این زمینه نسبت به قانون های گذشته توجه بیشتر به این حقوق داشته به طوری که علاوه بر حقوق مادی به حقوق معنوی بزه دیده هم توجه داشته که گام بسیار مثبت و جدیدی است و به این حقوق در تمام مراحل دادرسی کیفری از لحظه ارتکاب جرم تا اجرای حکم توجه ویژه ای داشته است و از این نظر نسبت به اساسنامه دیوان کیفری بین المللی پربارتر است.

فهرست منابع

1. تمیمی آمدی، عبدالواحد؛ غررالاحکم و دررالکلم؛ ترجمه محمدعلی انصاری؛ تصحیح مهدی انصاری قمی، چ 5، قم، امام عصر (عج)، 1397
2. رضوی فرد؛ بهزاد، فقیه محمدی. حسن تکامل حقوق بزه دیدگان از منظر مقررات موضوعه دیوان کیفری بین المللی، مجله حقوقی بینالمللی، نشریه مرکز امور حقوقی بینالمللی ریاست جمهوریسال بیست و هشتم، شماره 1390، 45.
3. توجهی، عبدالعلی، اندیشه حمایت از بزه دیدگان و جایگاه آن در گستره جهانی و سیاست جنایی تقنینی ایران در علوم جنایی، مجموعه مقالات دکتر محمد اشوری، انتشارات سمت، 1398
4. سلیمانپور، محمدجواد، رابطه امنیت اجتماعی با ناامن سازی محیط جرم برای پیشگیری از جرائم، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره های 2، 1397
5. لپز، ژرار و فیلیزولا، ژینا، «بزه دیده و بزه دیده شناسی»، ترجمه: روح الدین کرد علیوند و...، تهران، چاپ اول، انتشارات مجد، 1401
6. عباس کعبی، جزوه درس «قضا»، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، 1399
7. حرّعاملی، محمد بن الحسن، وسایل الشیعه، بیروت مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۲۷ و ۲۹، ۲۰، تهران، ۱۳۹۷، ج. ج.
8. شامبیاتی هوشنگ بزهکاری اطفال و نوجوان تهران انتشارات مجد 1400
9. دانش نامه امام علی علیه السلام، 1380، ج 7.
10. نوربها، رضا، زمینه جرم شناسی، چاپ سوم، تهران، انتشارات کتابخانه گنج دانش، 1400
11. پژوهشکده حوزه و دانشگاه، درآمدی بر حقوق اسلامی، 1381
12. اکبر دهخدا، لغت نامه، 1377، ج 11 و 13، ص 20335 / محمدجعفر جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، 1395، ج 4 و 5
13. نساء: 75

14. مارک آنسل، دفاع اجتماعی، 1397، ج 3.
15. نجفی، محمدحسن، ه.ق، «جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام»، 1399 ج 3
16. دانش‌نامه امام علی علیه‌السلام، 1380، ج 7.
17. نساء: 75.
18. انعام: 151
19. اسراء: 33
20. محمدبن علی صدوق، من لایحضره الفقیه، 1398، ج 4.
21. خمینی، روح الله، ه.ق، «تحریرالوسیله»، قم: موسسه النشر الاسلامی 1376
22. کوشکی، غلامحسین پلیس ویژه اطفال و نوجوان در نظام قضایی ایران مرکز انتشارات قوه قضاییه تهران 1397
23. مشکانی، زهرا سادات ، و رضوی سید منصور بزهکاری بعنوان آسیب اجتماعی جامع بهداشت عمومی جلد سوم چاپ چهارم تهران انتشارات ارجمند 1397
24. ابراهیم: 35.
25. رایچیان اصلی مهرداد بزه‌دیدگان و نظام عدالت جنایی مجله حقوق دادگستری ش 67 1399 زمستان